

Володимир Гнера
*(старший науковий співробітник Науково-дослідного відділу
музеєфікації археологічних об'єктів МІДЦ)*

МУЗЕЙНИЙ КОМПЛЕКС «БЕРЕСТЯ»

Стаття презентує археологічний музей «Берестя», відкритий 1982 року. Це оригінальна будівля площею 2400 м², де частина знайдених експонатів розташована в 14 залах музейного павільйону по обидва боки археологічного розкопу. Автор розглядає проблематику збереження головних експонатів. Музеєфікація комплексу «Берестя» є найбільш інформаційно дієвим засобом збереження пам'ятки.

Ключові слова: *Берестя, археологічний музей, східнослов'янське місто, комплекс, залишки споруд, експонати, музеєфікація, збереження.*

Статья представляет археологический музей «Берестье», открытый в 1982 году. Это оригинальное здание площадью 2400 м², где часть найденных экспонатов расположена в 14 залах музейного павильона по обе стороны археологического раскопа. Автор рассматривает проблематику сохранения главных экспонатов. Музеефикация комплекса «Берестье» является наиболее информационно действенным средством сохранения памятника.

Ключевые слова: *Берестье, археологический музей, восточнославянский город, комплекс, остатки сооружений, экспонаты, музеификация, сохранение.*

The article introduce archeological museum «Berestie». Opened in 1982, this museum presented original building area of 2400 m², where part of founded exhibits located in 14 museum rooms and pavilions in both sides of archeologic excavation. The problem of salvation of the main exhibits was considered. Museumfication of the complex 'Berestie', is most effective means for the saving this monument.

Keywords: *'Berestie', archeological museum, eastslavic city, complex, remains of buildings, exhibits, museumfication, saving.*

На межі Польщі та Білорусі, на території Волинського укріплення Берестейської фортеці, розташований унікальний музей східнослов'янського міста. Археологічний музейний комплекс «Берестя» цілком і повністю присвячений виникненню, політичному та економічному становленню, а також культурному розвитку Берестя – саме так називався сучасний Брест у XI–XIII ст. Музей розташований саме на місці, де зароджувалося місто (координати: 52° 4' 48.08"N, 23° 39' 17.09"E) [3] (іл. 1).

Берестя було одним з найдавніших міст на території Білорусії, перші писемні згадки про нього, що датуються 1019 ро-

ком, можна знайти в «Повісті минулих літ». Місто являло собою фортецю, розташовану на межі східнослов'янських і польських територій, яка поєднувала в собі функції важливого транзитного пункту, ремісничого й торгового центру навколишніх земель. Місто займало площу близько чотирьох гектарів, розташовуючись у межиріччі Західного Бугу і річки Мухавець. Населення Берестя становило 1,5–2 тис. мешканців (іл. 2).

Дослідження проводив Турівський загін відділу археології Інституту історії АН БРСР під керівництвом доктора історичних наук професора Петра Федорови-

ча Лисенка. У розкопках Берестя в різні роки брали участь археологи Т.Н. Коробушкіна, Л.В. Колединський, М.Н. Федосєєв, Ш.І. Бектінеєв. Як результат, була написана монографія «Открытие Берестья». Розкопки проходили в період з 1968-го по 1981 рік (іл. 3).

У ході археологічних робіт було відкрито понад 1800 м² ґрунту і виявлено 200 житлових і господарських будівель з дерева, загалом понад 40 тис. знахідок. Основою створення Музею стали виявлені та добре збережені залишки споруд, що датуються XIII ст. Археологічні розкопки проводились на площі 1000 м². Приблизно на глибині 4 м знаходяться 2 вулиці, 30 житлових і господарських будівель, залишки глинобитних печей, частокіл. Унікальним стало збереження двох житлових будівель на висоту 12 колод – це дало можливість ученим уперше визначити одні й істотно уточнити інші елементи забудови та планування східнослов'янських міст (іл. 4).

Завдяки вченим Білоруського державного технологічного інституту безцінні для історії знахідки археологів пройшли консервацію шляхом спеціального поверхневого та глибинного просочення (іл. 5). Метод розробив ректор інституту професор В.Є. Віхров. Це був перший в історії вдалий експеримент консервації великої за площею археологічної пам'ятки дерев'яної архітектури в польових умовах. У ході консервації форма, розміри і натуральний колір археологічної деревини не змінилися.

Прекрасно збережені дерев'яні будівлі стародавнього Берестя надали можливість створити унікальний музей східнослов'янського міста, у якому можна побачити справжні міські споруди XIII ст. 18 січня 1972 року Рада міністрів БРСР прийняла рішення про створення музею «Берестя» та будівництво музейного павільйону.

Було затверджено проект, який розробили архітектори «Білдержпроект» В.В. Крамаренко, М.К. Виоградов,

В.І. Щербина. Об'єкт планувалося звести з бетону, алюмінію та скла, але через складність конструкції початок будівництва тривалий час переносився [4, с. 62–68]. Упродовж восьми років розкриті та законсервовані на експозиційній площі споруди перебували під тимчасовими навісами в дуже поганих умовах.

Тільки завдяки особистим зв'язкам професора П.Ф. Лисенка 1978 року будівельне управління № 98 БССР взялося до втілення проекту в життя. У 1980 році будівництво було завершено і почалося наповнення та благоустрій Музею (іл. 6, 7).

Археологічний музей «Берестя» був відкритий 2 березня 1982 року як філія Берестейського обласного краєзнавчого музею. Павільйон площею 40 x 60 м, побудований з бетону, скла, анодованого алюмінію, являє собою двосхиле перекриття зі світловим ліхтарем по центру [2]. Його обриси нагадують стародавнє житло і демонструють пласти землі, які розкривають древнє місто. У центрі музейного павільйону – розкоп площею 1118 м² (іл. 8, 9, 10). У ньому на глибині 4 м знаходяться частина ремісничого кварталу Берестя – 28 дерев'яних житлових і господарських будівель, 2 вуличні мостові, частокіл, залишки глинобитних печей (іл. 11, 12, 13) [1].

Значна частина знайдених експонатів розташована в 14 залах музейного павільйону по обидва боки археологічного розкопу, що являє собою оригінальну будівлю площею 2400 м². В експозиції представлено близько 1200 музейних предметів, що розповідають про заняття городян, розвиток ремісничого й сільськогосподарського виробництва, домашні і підсобні промисли, економічні та культурні зв'язки східних слов'ян [4, с. 156–158].

Відвідувачі Музею мають можливість ознайомитися з різноманітними виробами берестейських майстрів, виконаними з чорного і кольорового металу, дерева, кістки, глини та тканини. У берестейських кузнях колись виготовляли вироби із заліза та сталі, у залах музею можна побачити,

як знаряддя праці (сокири, свердла, серпи, коси), так і зброю (мечі, булави, наконечники списів і стріл, кольчуги тощо). Берестейські майстри вміли виготовляти замки зі складними пристроями (іл. 15, 16).

В окремому відділі представлені твори берестейських ювелірів, котрі виготовляли в основному жіночі прикраси: кільця, персні, браслети, намисто та різні підвіски для головних уборів (іл. 14). В експозиції представлені також предмети гончарного мистецтва, різноманітний посуд: орнаментовані горщики, миски, глечики (деякі з них мають мітки-клейма) (іл. 17, 19). Берестейські бондарі виготовляли посуд переважно з хвойних дерев. При розкопках були знайдені дерев'яні відра, цебри, коромисла, лижі, колесо від воза, рульове і гребне весло (іл. 20). З кісток диких і домашніх тварин виготовляли гребені, гудзики, голки, рукояті ножів.

У кожній берестейській сім'ї займалися прядінням ниток і ткацтвом. В експозиційних залах можна ознайомитися з фрагментами вовняних тканин, веретеном, деталями ткацького верстата. Виготовляли берестейці і високоякісне шкіряне взуття. У Музеї можна побачити різні моделі туфель, прикрашені різнобарвною вишивкою, та чоботи [7] (іл. 18, 21).

Зручне географічне розташування робило Берестя важливим транзитним центром на різних торговельних шляхах. По річках Західний Буг і Мухавець прибували в місто купці з різним товаром. З Києва поставлялися вироби зі скла – намисто й браслети, келихи і стопки (іл. 22). З чорноморських берегів купці везли амфори з винами й маслами, а з Кавказу привозили самшит – особливий різновид дерева, що славився твердістю. Про звичаї і традиції берестян свідчать археологічні знахідки. Наприклад, бронзовий хрест, іконка, ложка для причастя є свідченням поширення в цих місцях християнської віри [3] (іл. 23).

Також про рівень культури можна судити і за такими експонатами, як шахо-

ві фігури, вирізані з кістки й дерева, «писала» – металеві стержні для нанесення букв, дерев'яні дощечки для письма тощо (іл. 24, 25).

Життя міста представлене в усьому різноманітті й різнобічності. Отримали висвітлення питання, постановка яких, за письмовими повідомленнями, була неможлива. Дослідники встановили місце знаходження міста, порушили питання про заснування його дреговичами на межі X–XI ст. Виявлено планування й забудова, розкрито умови життя та заняття населення [6, с. 29–37] (іл. 26).

Добре збереження споруд та предметів з різних матеріалів дозволило зібрати численну й різноманітну археологічну колекцію, що має важливе значення для вивчення матеріальної культури міст усієї Давньої Русі та європейських міст лісо-смуги.

Однак музейний комплекс «Берестя», створений у радянські часи, має свої труднощі збереження головних експонатів – дерев'яних будівель. Застаріле обладнання 1980-х років (зокрема, дренажна та вентиляційна системи) не витримує навантаження різких кліматичних змін та є дуже енергозатратним [5]. Як наслідок – вологе повітря в павільйоні та пліснява на поверхні законсервованого розкопу (іл. 27–29). Також вимагає заміни й морально застаріла експозиція Музею, яка не відповідає сучасним тенденціям. Очевидна необхідність продовження археологічних розкопок, не встановлені точні розміри городища, не знайдені князівські палати, фундаменти оборонної вежі та церкви. Виправлення ситуації керівництво Музею вбачає в проведенні реставраційних робіт комплексу та прилеглої території.

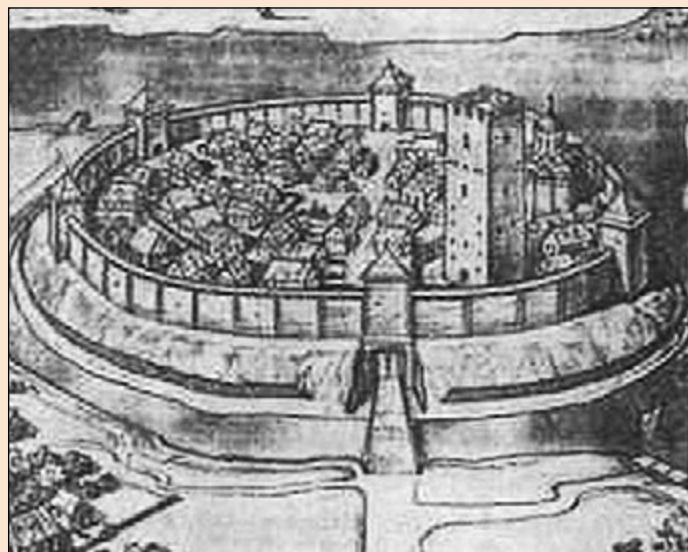
Незважаючи на існуючі труднощі, музеєфікація комплексу «Берестя» є найбільш інформаційно дієвим засобом збереження пам'ятки для майбутніх поколінь. Комплекс став важливою частиною історико-культурної спадщини держави, що має велике освітнє та виховне значення.

*Знаємо стільки, скільки пам'ятаємо
Знаєм стільки, скільки помним
Tantum scimus, quantum memoria tenemus*

Іл. 1

Іл. 2

Іл. 3

Іл. 4

Іл. 5

Іл. 6

*Знаємо стільки, скільки пам'ятаємо
Знаєм стільки, скільки помним
Tantum scimus, quantum memoria tenemus*

Іл. 7

Іл. 8

Іл. 9

Іл. 10

Іл. 11

Іл. 12

*Знаємо стільки, скільки пам'ятаємо
Знаєм стільки, скільки помним
Tantum scimus, quantum memoria tenemus*

Іл. 13

Іл. 14

Іл. 15

Іл. 16

*Знаємо стільки, скільки пам'ятаємо
Знаєм стільки, скільки помним
Tantum scimus, quantum memoria tenemus*

Іл. 17

Іл. 18

Іл. 19

Іл. 20

*Знаємо стільки, скільки пам'ятаємо
Знаєм стільки, скільки помним
Tantum scimus, quantum memoria tenemus*

Іл. 21

Іл. 22

Іл. 23

Іл. 24

Іл. 25

Іл. 26

Іл. 27

Іл. 28

Іл. 29

Література

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://deletant.livejournal.com/23406.html>.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://brokm.vbreste.by/filial-arheologicheskii-muzei-bereste.html>.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.google.com/earth/>.
4. *Лысенко П.Ф.* Открытие Берестья // Наука и техника. – 1989.
5. *Рубашевский Ю.* Под угрозой затопления оказался археологический музей «Берестье» // Вечерний Брест. – 2011.
6. *Суворов А.М.* Древнее Берестье: археологический музей. – Брест : Полиграфика, 2011.
7. *Щерба С.П.* 30 лет – и 10 веков: (к юбилею археологического музея «Берестье»). – 2012.